

(ו) דברי הפילוסופים מיהו האדם המעולה

הפרק הששי - בהפרש בין המעולה והמושל בנפשו

אמרו הפילוסופים, שהמושל בנפשו, אף על פי שיעשה המעשים המעולים - הרי הוא עושה הטובות והוא מתאוה למעשי הרעות ומשתוקק להם, והוא נפתל עם יצרו, ומתנגד במעשהו למה שיעירוהו אליו כוחו ותאוותו ותכונת נפשו, והוא עושה הטובות והוא מצטער בעשייתן. אבל המעולה - הרי הוא נמשך במעשהו אחר מה שיעירוהו אליו תאוותו ותכונתו, ויעשה הטובות והוא מתאוה ומשתוקק להן²⁹. ובהסכמה מן הפילוסופים, שהמעולה יותר טוב ויותר שלם מן המושל בנפשו. אבל, אמרו, אפשר שיעמוד המושל בנפשו במקום שהמעולה עומד בהרבה מן הדברים, ומדרגתו פחותה בהכרח, להיותו מתאוה לפועל הרע, ואף על פי שלא יפעלהו, אבל תשוקתו לו היא תכונה רעה בנפשו. וכבר אמר שלמה כיוצא בזה, אמר (משלי כא, י): "נֶפֶשׁ רָשָׁע אֹתָהּ רָע". ואמר בשמחת המעולה במעשה הטובות, והצטער מי שאינו מעולה בעשייתן, זה המאמר (שם טו): "שִׁמְחָה לְצַדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט, וּמִחֲתָה לְפַעֲלֵי אָוֶן". הרי זה מה שייראה מדברי התורה, המתאים למה שזכרוהו הפילוסופים³⁰.

הערות - ילמד ענויים דרכו

29 ה' תשובה י, א-ב: "אל יאמר אדם הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזוהרה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרכב דעתן ויעבדו מאהבה.

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי ליירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקדוש ברוך הוא אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקדוש ברוך הוא על ידי משה שנאמר 'ואהבת את ה' אלוהיך', ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה".
30 וכן כתב הרמב"ם בהל' תשובה ז, ג: "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כן הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההיתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות - קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו - קשה הוא לפרוש מהם. וכן הוא אומר: 'יעזוב רשע (דרכו ואיש און מחשבותיו)'.
וכבר ראינו בהל' דעות פרק א שהרמב"ם מונה את מצוות "והלכת בדרכיו" כמצוות עשה לתקן את המידות.

מסלול 1: יום ה, כו באלול
מסלול 2: יום א, כח באלול
מסלול 3: יום ג, כח באלול
מסלול 4: יום ה, כח באלול

דברי חז"ל בנושא זה

וכאשר חקרנו אחר דברי החכמים בזה העניין, מצאנו להם שהמתאוה לעבירות ומשתוקק להן – יותר טוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה להן ולא יצטער בהנחתן. עד שאמרו, שכל מה שיהיה האדם יותר טוב ויותר שלם – יהיו תשוקתו לעבירות וצערו בהנחתן יותר חזקים, והביאו בזה מעשיות, ואמרו (סוכה נב,א): "כל הגדול מחברו – יצרו גדול ממנו". לא די בזה, אלא שאמרו כי שכר המושל בנפשו גדול כפי שיעור צערו במושלו בנפשו, ואמר (אבות ה,ט): "לפום צערא אגרא"³¹. ויתר על כן, שהם ציוו שיהיה האדם מושל בנפשו, והזהירו מלומר: אני בטבעי איני מתאוה לזאת העבירה, ואפילו לא אסרתה התורה, והוא אומרם (ספרא, ויקרא כ,כו): "רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב, אי אפשי ללבוש שעטנז, אי אפשי לבוא על הערווה, אלא אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

אלו ואלו דברי אמת

ולפי המובן מפשטי שני הדברים בתחילת המחשבה, הרי שני המאמרים סותרים זה את זה.

ואין הדבר כן, אלא שניהם אמת, ואין ביניהם מחלוקת כלל.

וזה, שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות – הן אשר אמרו שמי שלא יתאוה להן יותר טוב ממי שיתאוה להן וימשול בנפשו מהן, והם הדברים המפורסמים אצל בני האדם כולם שהם רעות, כשפיכות דמים, וגניבה, וגזל, והונאה, והזק למי שלא הרע, וגמול רע למיטיב, וזלזול הורים, וכיוצא באלה. והן המצוות אשר יאמרו עליהן החכמים עליהם השלום (יומא ז,ב): "דברים שאלמלי לא נכתבו ראויים היו לכותבן", ויקראון קצת חכמינו האחרונים אשר חלו חולי 'המדברים'³²: 'המצוות השכליות'. ואין ספק כי הנפש אשר תתאוה לדבר מהם ותשתוקק אליו – היא נפש חסרה, וכי הנפש המעולה לא תתאוה לדבר מאלה הרעות כלל, ולא תצטער בהימנעה מהן. אבל הדברים אשר אמרו החכמים שהמושל בנפשו מהם יותר טוב ושכרו יותר גדול – הן

הערות – ילמד עניים דרכו

- 31 היה מקום לפרש שמשנה זו עוסקת, לדעת הרמב"ם, בשכר בעולם הזה. כפי שכתב בהל' תשובה פרק ט, השכר בעולם הזה הוא סיוע לעובד ה', ומי שמתאמץ הרבה – כך יהיה הסיוע משמים לסייעו לתקן נפשו. אך השכר בעולם הבא אינו קשור לכך, והוא על פי רמת השגתו ואישיותו.
- 32 המדברים סברו שיש מצוות עם טעם (=מצוות שכליות) ויש מצוות ללא טעם כלל אלא רצון אלוהי גרידא. הרמב"ם חולק וסובר שבכל המצוות יש טעם וחכמה, אך יש מצוות שטעמן נגלה להמון (= "טבעיות") ויש מצוות שלולא ציווי ה' לא היינו חושבים עליהן, אולם לאחר שניתנו האדם יכול לעמול ולהבין את טעמן. עיין מו"נ חלק ג פרקים כה, כו, לא; וחלק א פרק עג.

מסלול 1: יום ה, כו באלול
מסלול 2: יום א, כח באלול
מסלול 3: יום ג, כח באלול
מסלול 4: יום ה, כח באלול

המצוות השמעיית, וזה נכון, כי אלמלא התורה לא היו רעות כלל³³, ולפיכך אמרו שצריך האדם להניח נפשו על אהבתם, ולא ישים מונעו מהם אלא התורה³⁴.

והתבונן בחכמתם, עליהם השלום, ובמה המשילו. שהוא לא אמר: לא יאמר אדם אי אפשר להרוג את הנפש, אי אפשר לגנוב, אי אפשר לכזב, אלא אפשרי ומה וכו'; ואמנם הביא דברים כולם שמעיים: בשר בחלב, ולבישת שעטנז ועריות. ואלה המצוות וכיוצא בהן הן אשר יקראן ה': 'חוקותי', אמרו (יומא סז, ב): 'חוקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהם, ואומות העולם משיבין עליהן, והשטן מקטרג עליהן, כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח" וכו'. ואותן אשר קראון האחרונים 'שכליות' - ייקראו: 'מצוות', כמו שבארו החכמים.

וכבר התבאר מכל מה שאמרנוהו, אילו עבירות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר טוב ממי שישתוקק אליהן וימשול בנפשו מהן, ואילו מהן יהיה הדבר בהן להפך. וזה חידוש נפלא, והשלמה מופלאה בין שני המאמרים, ולשון שני המאמרים מורה על אמיתת מה שביארנוהו. וכבר נשלמה כוונת זה הפרק.

שאלות מנחות:

- ✦ מה היחס לפי הרמב"ם בין המצווה של "והלכת בדרכיו" למצווה של "בכל דרכיך דעהו"?
- ✦ לפי הרמב"ם, שליטת החכם בכל פעולותיו - מטרתה שימוש בכל הכוחות להשגת המושכלות. במה זה שונה מהחסידי המושל אצל ריה"ל?
- ✦ למה הרמב"ם עסק ברפואה? האם היה זה לצורכי פרנסה בלבד?
- ✦ מדוע העניין ש"בכל דרכיך דעהו" מפנה לאדם זמן לעבודת ה'?
- ✦ מה הקשר של פרק ו - המושל והמעולה, לפרקים שלפני כן?³⁵
- ✦ למה הפילוסופים דיברו רק על המצוות השכליות ואילו החכמים על השמעיות?

אנו עוצרים כאן את הלימוד בשמונה פרקים ועוברים ללימוד הלכות תשובה

הערות - ילמד ענויים דרכו

33 אפשר שהמצוות השמעיות מכוונות יותר ל"תיקון הנפש", כלומר למתן אמונות נכונות, לעומת המצוות הטבעיות המכוונות יותר ל"תיקון הגוף", כלומר לתיקון המידות והסדרים החברתיים. לכן חוסר ההלימה בין תשוקות האדם למצוות השמעיות אינו מלמד על פחיתות מידותית.

34 אלמלא פרק זה לא היה ברור מה הצורך בהתגלות ובתורה על פי הרמב"ם, שהרי בפרקים הקודמים דובר על איזון המידות והכוונת הכל למטרה אחת - השגת המושכלות, ולצורך כך לכאורה לא היה האדם זקוק להתגלות. כאן מחדש הרמב"ם שכדי להגיע לאיזון המידות ולשגת המושכלות, יש צורך בגילוי משמים של מצוות שלא היינו מעלים אותן בדעתנו, ורק אחר שנמסרו ניתן להבין את טעמן.

35 מידת האמצע, שעניינה עשיית הדבר הנכון בזמן הנכון והכוונת הכל להשגת המושכלות, עלולה להתפרש כעבודה חיצונית כשל רובוט. אולם ההשגה וההשכלה ברמב"ם היא מהפך אישיותי, שאמור להוביל להזדהות עם הערכים האלוהיים. לכן פרק זה קריטי ביותר בהבנת דברי הרמב"ם!